

MAGYAR IRODALMI LEXIKON

1–3. köt. 1.: A-K, 2.: L-R, 3.: S-Z. Főszerkesztő: Benedek Marcell. Szerkesztő bizottság: Bölöni György, Király István, Pándi Pál, Sötér István, Tolnai Gábor. Szerkesztette az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztősege. Felelős vezető: Kicsi Sándor. Felelős szerkesztő: 1. köt.: Tamás Attila, 2–3. köt.: Szerdahelyi István. Bp. 1963–1965. Akadémiai K. 728; 639; 614.

I.

A *Magyar Irodalmi Lexikon* három kötetének megjelenését a napisajtóban, az irodalmi hetilapokban és folyóiratokban élénk kritikai visszhang követte. Az 1963-ban megjelent első kötetről Bóka László,¹ Komlós Aladár,² Lukácsy Sándor³ és Ungvári Tamás⁴ irt terjedelmes és tartalmas kritikát. A bírálókat mind kiemelik a lexikon megjelenésének nagy jelentőségét. Komlós Aladár szerint a *Magyar Irodalmi Lexikon* „a legnagyobb méretű és igényű hazai vállalkozás a maga nemében”. Bóka László arra mutat rá, hogy az Akadémiai Kiadó igen széleskörű szerzőgárdát mozgósított a lexikon létrehozása érdekében. Több kritika pozitívként mutat rá a lexikon korszerű voltára abban a vonatkozásban, hogy a ma és a közelmúlt irodalmát jelentőségéhez méltó terjedelemben és alapossgal mutatja be. „A szerkesztés műhatatlan érdeme — írja Ungvári Tamás —, hogy rendkívül figyelemmel követte az élő irodalom alakulását. A mai magyar irodalom gazdagon szerepel, valamennyi irányzat, csaknem minden jelentős szerző jelen van.” Abban is megegyeztek az első kötet bírálói, hogy általában helyes a lexikon műfajához illő tényközlő stílus, Benedek Marcell főszerkesztőnek sikerült valóra váltania azt a szándékát, hogy „a napi politika hullámmájai ne hagyjanak nyomot” a cikkeken. „A lexikon nem a kiátkozás, hanem a közlés nyelvét beszéli, akár Herczeg Ferencről, akár egy mai emigráns íróról van szó” — állapítja meg Lukácsy Sándor.

Több bíráló véleménye szerint a nagyobb terjedelmű — többnyire a szerzők betűjével is jelzett — lexikoncikknek általában jól sikerültek, Ungvári Tamás azt írja, hogy „az új, friss és világnézetileg is marxista tudományosság elsőnek a lexikon hosszabb szócikkeiben érvényesült”. Kiemeli az első kötet Babitsról, József Attiláról, Kassákról, Kosz-

tolányiról szóló cikkeit, Lukácsy szintén megdicséri a Babits-portrét, továbbá Fazekas Mihály, Halász Gábor és Komjáthy Jenő bemutatását. Ungvári szerint az irodalmi alapfogalmak magyarázata is többnyire sikerült a kötetben, Lukácsy elismeréssel szól a lexikon általában jól válogatott, gazdag illusztrációs anyagáról.

A lexikon értékeinek elismerése mellett valamennyi bíráló rámutat az első kötet szerkesztési elveinek, illetve módszerének vitatható pontjaira, következetlenségeire, továbbá a hiányokra és a nagy számmal előforduló hibás adatokra.

Az első kötetrel foglalkozó bírálókat legfontosabb kritikái észrevételei a következők:

1. A lexikon szűken értelmezi az író fogalmát a publicisták, emlékirók, tudományos szerzők rovására.

2. Következetlen a lexikon az írói álnévek, az írók iskolai végzettsége, az irodalmi díjak stb. közlésében. Van akinél megadja a lexikon az író irodalmi álnévét, vagy korábbi, később magyarosított családi nevét, van akinél nem. Egyes íróknál azt is közli, hogy melyik középiskolában folytatták tanulmányaikat, másoknál az egyetemi végzettség jelölése is elmarad. Egyeseknél közlik, hogy milyen irodalmi díjat kapott, másoknál nem.

3. Az egyes írók gyakran változó munkaköreit sőt munkahelyeit többnyire részletesen közli a lexikon olyan esetekben is, ahol a munkakörnek nincs is irodalmi vonatkozása és nincs kapcsolatban az író irodalmi tevékenységével. Számos esetben a nem jelentős életrajzi adatok közlése több helyet tölt ki, mint az illető író irodalmi munkásságának jellemzése. Ungvári Tamás szerint, „ahol kevés volt a fontos életrajzi adat, jelentéktelennel pótolták”.

4. Kezdő írókat vagy szakírókat számos esetben alaposabban, részletesebben, nagyobb terjedelemben mutat be a lexikon, mint sok olyan írókat vagy szaktudósi, aki mögött igen jelentős életmű áll.

5. Több kritikus rámutat arra is, hogy a lexikon sok író esetében nem ad bíráló értékelést, csupán adatszertű ismertetést.

¹ BÓKA LÁSZLÓ: A Magyar Irodalmi Lexikon' Nszab 1963. XII. 15.

² KOMLÓS ALADÁR: Széjjegyzet a Magyar Irodalmi Lexikonhoz ÉI 1964. I. 18.

³ LUKÁCSY SÁNDOR: A Magyar Irodalmi Lexikon. I. kötete. Kr 1964 február.

⁴ UNGVÁRI TAMÁS: A halhatatlanság telefonkönyve Úf 1964 január.

6. Helyes, hogy a lexikon közli a magyar szerzők művei idegen nyelvű fordításainak adatait, de felesleges volt ezen a téren teljességre törekedni, egy-egy novella vagy vers idegen nyelven megjelent fordítására külön felhívni a figyelmet.

Ungvári Tamás terjedelmes esszéjében arra is vállalkozik, hogy kísérletet tegyen a lexikon szerkesztési hibái és következetlenségei elvi okainak felderítésére. Szerinte a hibák közös gyökere „az azonos mérték hiánya, az elvi egységesítés jogyátékossága”. Úgy véli, hogy a lexikon szerkesztési módszerét az élő írók esetében megzavarták bizonyos idejétmúlt protokoll-szempontok, az irodalmi élet korábbi időszakának még visszaható helytelen és egészségtelen tünetei. „Az adatokban fürgék voltak a szerkesztők, de közéletünk szellemi fejlődését már nem követhették nyomon ugyanilyen iramban a nehézkes cédu-lákkal.”

A *Magyar Irodalmi Lexikon* 1965-ben megjelent második kötetével szintén több bírálat foglalkozott. Ungvári Tamás újabb kritikájában⁵ azt írja, hogy miután az első kötetből sok olyan címszó kimaradt, amelynek elhagyását szóvá tették a kritikák, a második kötetben a lexikon szerkesztői az ellenkező hibát követték el: túl sok olyan író, szakíró nevét vették fel a lexikon címlistájába, akiknek a kihagyása helyesebb lett volna. Megismétli korábbi kritikája észrevételét, amely szerint feleslegesen megterheli a lexikon anyagát az írók hivatali beosztásainak, változó munkaköreinek, munkahelyeinek kicsinyesen aprólékos közlése. Szerinte a lexikon „nem vállalja a rostálással, a takarékos fogalmazással járó gondokat”. Faragó Vilmos *Lexikondicsérő* című cikkében⁶ védelmébe veszi az *Irodalmi Lexikont*. Szerinte a lexikonban helye van mindenkinek, aki a magyar irodalmi életben a legcsekélyebb szerepet is játszotta. Az új lexikon az egyetlen forrásmű — fejtegeti Faragó —, amely teljes tájékoztatást ad a szomszédos országok magyar íróiról és irodalmairól, amely részletes ismertetést ad olyan másodvonalbeli írókról is, akiket irodalomtörténeti művek csak szűkszavúan tárgyalnak vagy nem is említenek, végül ez az egyetlen magyar forrásmű, amelyben együtt található az irodalomtörténeti, művészettörténeti, stilisztikai és verstani alapfogalmak marxista magyarázata. Véleménye szerint egy lexikon értéke a nagy címszavakon mérhető le, márpedig az új lexikonban igen színvonalasak a nagyobb terjedelmű cikkek. Külön kiemeli a *magyar irodalom* című terjedelmes cikket, amely tömören összefoglalja a magyar irodalom egész történetét. Illés

Endre⁷ bírálatában azt állítja, hogy kritikátlan áltárgyilagosság jellemző az új lexikonra. Szerinte Pekár Gyulát csupán három sorban kellett volna bemutatni, ezzel szemben a lexikon szerkesztői komolyan veszik azt a szerzőt, akit kortársai igazi írónak sem tartottak. A lexikon megtéveszti az olvasót azzal a megállapítással, hogy Pósa Lajos népies dalaiból néhányat Bartók Béla is megzenésített. Nem jelzi a lexikon, hogy a fiatal, még akadémista Bartókról van szó, a zeneszerző olyan periódusáról, amelyet az érett Bartók már nem is vallott később magáénak. Illés Endre szerint a lexikon hitelét erősen csökkenti az a tény, hogy az olvasó lépten-nyomon hibákra bukkan a kötetekben. Részletesen elemzi a *Nyugat* című folyóirattal foglalkozó cikk hibáit.

A háromkötetes kész művel két bírálat foglalkozott részletesebben: Miklós Pál a *Kritikában*⁸, Bán Imre a *Valóságban*⁹ írt alapos elemzést a teljessé vált *Magyar Irodalmi Lexikon*ról. Miklós Pál vitába száll azokkal a kritikákkal, amelyek egyoldalúan csak a lexikon hibáit hangsúlyozták, majd részletes kritikai elemzést ad a lexikon irodalomelméleti, esztétikai címszavairól. Bán Imre tanulmánya egyaránt rámutat a lexikon eredményeire és hibáira, valamint hiányaira. Ő is hangsúlyozza az új lexikon korszerű voltát: „az elmúlt fél század írói sehol másutt nem található bőségben szerepelnek hasábjain”. Korszerű a lexikon abban az értelemben is, hogy nagy helyet szentel az irodalomtudomány elméleti vonatkozásainak. Konkrét példákkal illusztrálja azt a tényt, hogy a második és harmadik kötet megoldásában erős mértékben módosultak azok a módszertani elvek, amelyeket az első kötet előszava megfogalmazott. Részletesen foglalkozik a három kötet hiányaival és hibáival is, szerinte „az egyes cikkek anyagában, megírásában, szakszerűségében nagy eltérések vannak, olykor nagy hibák is akadnak”. A lexikonban előforduló hiányosságok okát a szigorú lektorálás elmaradásában látja. Más kritikuskokhoz hasonlóan ő is rámutat a lexikon aránytalanságaira: „Marczali Henrik a polgári Magyarország nagyérdemű történetírója, az Akadémia tagja 28 sort kapott, Merényi László kandidátus, ifjú történész 26 sort.” Mindent összevéve megállapítja, hogy „a Magyar Irodalmi Lexikon mérlegének egyenlege, a felmerült és a szakszerű kritika által még kijelölendő fogyatékoságok ellenére is, megnyugtató”.

*

⁵ ILLÉS ENDRE: Bartók Béla esete Pósa Lajossal. Nszab 1965. X. 31.

⁶ MIKLÓS PÁL: Irodalmi lexikon — irodalomelmélet — irodalomsmélet. Kr 1966. 1. sz.

⁷ BÁN IMRE: Magyar Irodalmi Lexikon. Vsg 1966. 5. sz. 86—94.

⁸ UNGVÁRI TAMÁS: Lexikon-pör. ÉI 1965. IX. 25.

⁹ FARAGÓ VILMOS: Lexikondicsérő. ÉI 1965. X. 23.

Folyóiratunk irodalomtörténeti jellegéhez illően a *Magyar Irodalmi Lexikon* alább következő kritikái előtt szükségesnek láttuk az eddig megjelent bírálatokról rövid összefoglalót közölni.

Az alábbi kritikák közül az első a lexikon irodalomelméleti cikkeit elemzi [ide számítva a stilisztikai, stílustörténeti, esztétikai, vers-tani, művészettörténeti stb. fogalmakat is], ezt követően a régi magyar irodalom, majd a múlt századi, végül a XX. századi irodalom cikkeit bírálják meg munkatársaink.

2.

Régi hagyományt elevenít föl a *Magyar Irodalmi Lexikon* azzal, hogy az életrajzi cikkek mellett helyet biztosít a „költészettan és az irodalomesztétika fogalmait” meghatározó cikkeknek is. Ilyen kettős gyűjtőkörrel dolgozott már annak idején a Ványi—Dézsi—Pintér féle *Magyar Irodalmi Lexikon* (1926), a Benedek Marcell szerkesztette *Irodalmi Lexikon* (1927), Dézsi *Világirodalmi Lexikona* (1930), s az 1947-ben megjelent *Hungária Irodalmi Lexikon*. Gyakran követik e szerkesztési elvet külföldi irodalmi lexikonok is, mint például a Merker—Stammler *Reallexikon*¹⁰ az 1929-ben megindult s időnek előtte félbeszakadt szovjet *Lityeraturnaja Enciklopédija*¹¹, H. Röhl *Wörterbuchja*¹², a negyvenes években megjelent különféle *Oxford Companion*-ök, C. L. Barnhart *Handbookja*¹³, a Herder Verlag nagysikerű *Lexikona*¹⁴, H. Pongs *Kislexikona*¹⁵, G. Grigson *Enciklopédija*¹⁶, Szurkov *Enciklopédija*¹⁷, és így tovább.

Hogy e többletmunkára vállalkoztak, azért csak dicséretet érdemelnek a lexikon szerkesztői. Különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy olyan igényt igyekeztek ezzel kielégíteni, melyet az irodalom iránti érdeklődés növekedése, egyfelől, és a stilisztikai, vers-tani, irodalomelméleti oktatás csaknem teljes hiánya a középiskolákban és az egyetemeken, másfelől, már-már a maximumig fokozott. Az igény, úgy látszik, vilgászerte növekvőben van, legalább is erre utal az a tény, hogy a

negyvenes évek óta egymás után jelennek meg az irodalomtudományi szakszótárak¹⁸, sőt, újabban olcsó tömegkiadványként is piacra kerül közülük egyik-másik, mint például az immár 4. kiadásnál járó Wilpert-féle *Sachwörterbuch*,¹⁹ vagy Shipley már paperback formában is kiadott *Dictionary*-je.²⁰

A *Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztői láthatólag komolyan vették feladatukat. Nem elégedtek meg néhány találmány kiválasztott terminus megmagyarázásával, mint több belföldi s külföldi elődjük, hanem mintegy 1000 fogalmat irtak le, becslésünk szerint mintegy 30—40 ív terjedelemben. Ezzel megszerte maguk mögött hagyták legtöbb külföldi konkurensüket (a híres *Cassel's Encyclopaedia*-ban²¹ körülbelül 500 elméleti cikk van), sőt, még az irodalomtudományi szakszótárak egyikét-másikat is. Beckson és Ganz jegyzetben idézett *Guide*-jában például körülbelül 1000 címszó van, de mindössze 12—13 ív terjedelemben; Kayser *Literarisches Sachwörterbuch*-jában pedig mintegy 700 címszó 18—20 ív terjedelemben; és emlékeztet, hogy a nemzetközi összefogással készülő *Dictionnaire International des Termes Littéraires* 1964-es tervezetében mindössze 493 javasolt címszó szerepelt.²²

A legerjedelmesebb s tudományosan legnagyobb értékű szakszótárakkal természetesen nem tud, és nem is akart versenyezni a magyar Lexikon. Mert Shipley említett szakszótárában már körülbelül 2500 cikk van összesen mintegy 45 ív terjedelemben, Wilpert szótárában pedig több mint 3000 cikk körülbelül 50 íven. S a néhány hónappal ezelőtt megjelent lengyel szakszótárban is 2500 és 3000 között mozog a címszavak száma.²³ De mindent egybevetve: ami az elméleti cikkek számát és összterjedelmét illeti,

¹⁰ P. MERKER—W. STAMMLER: *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*. Berlin 1925—1931.
¹¹ FRICSE—LUNACARSZKIJ etc.: *Lityeraturnaja Enciklopédija*. Moszkva 1929—1938.

¹² H. RÖHL: *Wörtenbuch zur deutschen Literatur*. Leipzig 1921.

¹³ C. L. BARNHART: *The New Century Handbook of English Literature*. New York 1956.

¹⁴ *Lexikon der Weltliteratur im 20. Jahrhundert*. Freiburg 1960—1961.

¹⁵ H. PONGS: *Das kleine Lexikon der Weltliteratur*. 4. kiad. Stuttgart 1961.

¹⁶ G. GRIGSON: *The Concise Encyclopedia of Modern World Literature*. New York 1963.

¹⁷ A. A. SZURKOV: *Kratkaja Lityeraturnaja Enciklopédija*. Moszkva 1962.

¹⁸ D. S. NORTON—P. RUHTON: *A Glossary of Literary Terms*. New York 1941. — H. L. YELLAND—S. C. I. JONES—K. S. W. EASTON: *A Handbook of Literary Terms*. London 1950. — M. H. ABRAMS etc.: *A Glossary of Literary Terms*. New York 1957. — B. DEUTSCH: *Poetry Handbook*. London 1958. — H. MORIER: *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*. Paris 1961. — K. BECKSON—A. GANZ: *A Reader's Guide to Literary Terms*. London 1961. — W. KAYSER: *Kleines Literarisches Lexikon*. Band 1.: *Literarisches Sachwörterbuch*. 3. kiad. Bern 1961. — S. BARNET etc.: *A Dictionary of Literary Terms*. Boston 1962. — O. BANTEL *Grundbegriffe der Literatur*. Frankfurt a. M. 1962. — I. POPIYANOV: *Recsnik na literaturnite termini*. Szofia 1963. — J. T. SHIPLEY: *Dictionary of World Literature*. Első kiadás: 1953., Paperback kiadás: Paterson 1964. — GERO VON WILPERT: *Sachwörterbuch der Literatur*. Első kiadás: 1955., 4. kiadás: Stuttgart 1964. — STANISLAW SIEROTWINSKI: *Słownik Terminów Literackich*. Wrocław 1966.

¹⁹ Lásd a 18. sz. jegyzetet.

²⁰ Lásd a 18. sz. jegyzetet.

²¹ S. H. STEINBERG: *Cassel's Encyclopaedia of Literature*. London 1953.

²² ROBERT ESCARPIT: *Rapport sur le Dictionnaire International des Termes Littéraires*. Fribourg 1964.

²³ Lásd a 18. sz. jegyzetet.

előkelő helyet foglal el a *Magyar Irodalmi Lexikon* a nemzetközi mezőnyben.

Nem fogad ilyen kedvező kép, ha a Lexikonba bekerült *elméleti címszavak jegyzékét* vesszük szemügyre. A címszójegyzék összeállítása a mindenkori lexikon-szerkesztők első, s talán legveszedelmesebb buktatója. A *Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztői pedig ráadásul még meg is béklyózták magukat azzal, hogy eleve csak „a magyar irodalom szempontjából is fontos” irodalomtudományi fogalmakat kívánták ismertetni — s vajon ki lehet-e szűrni az irodalomtudományból a magyar érdekeltségeket? Úgy látszik ki, mert a verstani cikkek szerzői vagy szerkesztői szinte virtuóz biztonsággal választották ki azokat az alapfogalmakat, melyeknek jelentős szerepe volt, vagy van a magyar irodalomban. Annál meglepőbb, hogy az ismertető műfajok kiválasztása, amit pedig sokkal könnyebb feladatnak hinnénk, egyenetlen; tucattal lehetne felsorolni azokat a részben sajátosan magyar műfajokat vagy műfaji elnevezéseket, melyek kimaradtak a Lexikonból; olyanokat mint például: *Bestiárium, Dolgozat* (Dramaturgiai... Széptani...), *Egyveleg irások, Emlény, Fűvészkönyv, Fűzér, Institúció, Misszálé, Kalauz, Kántorpoézis, Marginalia, Martirologia, Maszkajáték, Mesedráma, Metamorfozisz, Pályairat, Pályakép, Pályamű, Poétai munkák, Rajzolat, Rőplap, Vallomás* — és hiányzik sok, nem műfajt jelölő magyar elnevezés: *Szépliteratúra, Udvari költészet, Tár* (Történelmi Tár), *Árkádikus költészet, Magyarítás, Disputa, Vita, Irodalmi vita*, és így tovább. Ezen a ponton elszakadt a Lexikon a magyar irodalmi hagyományoktól; úgy látszik, elméleti címszó-anagyát elsősorban szak-könyvek és külföldi szaklexikonok címszójegyzéke alapján állította össze.

Meglehetősen sok hiány, vagy legalábbis egyenetlenség van az egyébként kitűnően megírt *stilisztikai-retorikai* cikkek területén is. Tucatjával lehetne felsorolni itt is olyan hiányzó terminusokat (*Antimetabole, Anastrofa, Antisztázis, Arabeszk, Argot, Tolvajnyelv, Slang, Architektónikus, Beszélő név, Csattanó, Deklamálás, Digresszió, Diszpozíció, Egység, Elegancia, Elbeszélő múlt, Fügőbeszéd, Intonáció, Hangnem, Hangszerelés, Hangvétel, Kolon, Kompozíció, Kontraszt, Metatézis, Modorosság, Style indirect libre, Szórend, Töltelékésző, Tömörítés*), melyeknél jóval jelentékenebbek is helyet kaptak a Lexikonban.

De fűzzük sietve hozzá: lehetséges, hogy e kifejezések egy része benne lapul valahol a Lexikonban. Csak éppen nem lehet megtalálni őket. Két okból. Az *első* az, hogy a Lexikon szerkesztői buzgó, bár nem következetes puristák; amikor csak lehet, vagy amikor gondolnak rá, magyar terminust használnak a címszavakban. Ez dicséretes törekvés, de az már korántsem az, hogy lépten-nyomon elfe-

lejtene *utalót* tenni a közismert és közhasználatban levő idegen eredetű terminusok helyére (*Dedikáció, Kontextus, Textológia, Aszindeton, Eufónia, Kompozíció*), úgyhogy gyakran két-három helyen kell utánanézni egyetlen fogalomnak. S ugyan hol kell keresni az efféle magyaritott terminusok eredetijét, hogy *Eltolás?* Megnehezíti a lexikon használatát az is, ^{és} ez a *második ok*, hogy a szerkesztők nem következetesek a magyar vagy idegen kifejezések használatában. Az *Elizíró*ról szóló cikk, például, a *Hangkivetés* címszó alatt található; a *Szóhiány* viszont épp megfordítva: az *Ellipszis*nél. A *Szerkesztés* s vele itt egyértelmű fogalomként szereplő *Konstrukció* viszont mindkét helyen, kissé eltérő fogalmazásban.

A *következetlenség* különben is jónéhányszor bosszúságot okoz az olvasónak. A *Poliszindeton* helyén, példának okáért, van utaló a *Költőszóhalmozásra*; az *Aszindeton* helyén viszont már nincs a *Költőszóelhagyásra*. Az *Epiforáról* van cikk, sőt, még egy utaló is kerül oda, hogy *Utóismétlés*; az *Epifora* párját, illetve ellentétét viszont már hiába keressük ott, hogy *Előismétlés*, s hiába keressük eredeti nevén is, ott, hogy *Epanalepszis* vagy *Anafora*. S hasonlóképpen: A *Felvonásról* van cikk, a *Fejezetről* nincs, az *Élményszerűségről* van, de magáról az *Élményről* nincs, *Breviárium* van, *Misszálé* viszont nincs (de az obskurus *Misszilis* van). *Irodalomszociológia* van, de *Irodalomlélektan* nincs. *Dandyizmus* van, de a manapság sokkal többet vitatott *Sznobizmus* nincs; *Erazmisták* vannak, de *Enciklopédisták* nincsenek; *Bovaryizmus* van, de *Beylizmus, Byronizmus, Sturm und Drang, Meiningeniek* stb. stb. nincsenek. *Euphuizmus* van, de *Gongorizmus* vagy azok magyar vonatkozással bíró *Marinizmus* nincs. Az elfelejtett vagy elfelejtendő szavak közé tartozik a *Preromantika* is. S hogy újra jelentéktelenebbekről szóljunk: van *Burleszk*, de nincs *Bohózat*, holott a *Burleszket* épp mint a „bohózat egyik válfaja”-t definiálják másutt. Van *Világirodalmi Figyelő, Világirodalmi Szemle, Világirodalmi Tájékoztató, Világirodalom Gyöngyszemei* — csak éppen *Világirodalom* nincs. Van *Egyetemes Philológiai Közlöny*, van *Egyetemes Regénytár, Egyetemes irodalom* viszont nincs. Vannak *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok*, de nincs *Összehasonlító irodalomtörténetírás*. De azért nézzük meg a biztonság kedvéért: *Komparativista irodalomtörténetírás, Komparativizmus, Comparativizmus, Komparativisztika*: nem, nincs sehol, se cikk, se utaló.

Mindezt jelentéktelen és akadémikuskodó kifogásnak éreztük mi magunk is, amikor a kifejezetten *irodalomelméleti cikkek* számbavételére került sor. Mert míg a stilisztikai, retorikai, verstani, műfaj-történeti cikkek nagyjában és egészében jó s alapos áttekintést adnak területükről, addig az irodalom-

elméleti cikkek esetében szinte könnyebb volna számbavenni a meglevőt, mint a hiányzót. A Lexikonban tulajdonképpen, kevés kivételtől eltekintve, csak az általános esztétika alapvető fogalmai találhatóak meg, irodalomelméleti terminusok viszont csak elvétve akadnak. Pillanatok alatt össze lehet állítani egy hosszú hiányjegyzéket: *Absztrakció, Absztrakt költészet, Aktualitás, Alak (Gestalt), Alkotástélektan, Alkotó, Alkotói szabadság, Ambiguitás, Ambivalencia, Antropológiai irodalomszemlélet, Anyag (Stoff), Anyagszerzés, Asszociációs irodalomelmélet, Autenticitás, Behaviorista irodalomszemlélet, Biológikus irodalomszemlélet, Ceceódnus irodalomszemlélet, Dalszerzés, Dehumanizáció, Dialektikus irodalomszemlélet, Elidegenedés, Elkötelezett irodalom, Élmény, Emigrációs irodalom, Érték (Irodalmi), Esztétizmus, Ezoterikus irodalom, Faktualizmus, Fenomenológiai irodalomszemlélet, Feszültség, Formalista irodalomelmélet, Funkcionalista irodalomszemlélet, Hamartia, Halás, Közönség-hatás, Hatástélektan, Hatásszociológia, Irodalomtélektan, Jel, Jelrendszer, Kommunikáció, Képlelemző módszer, Milieu, Mimézis, Montázs, Műközpontú irodalomszemlélet, Neopozitivizmus, Orosz formalista iskola, Pragmatikus iskola, Szekstúra, Strukturalista irodalomszemlélet, Szómagia, Új Kritika* — és így tovább.

Itt persze nem feledékenységről vagy következetlenségről van szó: a Lexikon szerkesztői nyilván úgy tartották helyesnek, hogy kiiktatják gyűjtésük köréből e részben, vagy javarészt újkeletű irodalomelméleti fogalmakat és irányzatokat. Kár, hogy így döntöttek, mert e fogalmak többségét máris széles körben használja a magyar irodalomtudomány, az említett irányzatok elméletei, ötletei, fogalmai pedig már itt keringenek a levegőben, s titokzatosságukban gyakran többet mutatnak s ígérnek, mint amennyit valójában érnek. Néhány egzakt és tárgyilagos definícióval a Lexikon a maguk helyére tehetné volna őket.

Enyhe konzervativizmus jellemzi a lexikont a *modern irodalmi jelenségek* feldolgozása terén is; nehezen érthető ugyanis, miért nem kerültek bele olyan közismert fogalmak, mint: *Abszurd színház, Anti-színház, Beatnik irodalom, Cinéma vérité, Dühös jiatatok, Epikus színház, Elveszett nemzedék, Konkrét líra, Nouveau roman*, és így tovább. S enyhe irodalmár gög, amikor a *Dal* címszó alatt megemlíti a népdalt, a bordalt, a csatadalt és a helyzetdalt, s elfelejti a hatásában és művelődéspolitikai jelentőségében manapság már mindannyiukat túlszárnyaló *Táncdalt, Sláger*, s nem ír olyan országos hírességekről, mint a hajdani Zerkovitz Béla vagy a mai G. Dénes György. De nem ír a *Boulevard drámáról* vagy a *Bűnügyi irodalomról, Bűnügyi regényről* sem (ez utóbbit a *Detektív-*

regény címszó alatt említi), s az afféle „gyanús” dolgokat is távolról elkerüli, mint: *Krimi, Pengős regény, Filléres regény, Sárga-regény* — pedig ötven év múlva talán senki sem tudja majd, milyen alapvető irodalomszociológiai fogalmakat jelöltek e szavak.

A *cikkek megfogalmazása*, a Lexikon hangja példásan tárgyilagos, világos, szabatos. Külön ki kell emelnünk itt is a verstani és stilisztikai cikkeket: röviden, pregnánsan definiálják fogalmaikat. Kitérnők az egy-egy irodalomtörténeti korszakot leíró hosszabb cikkekre is (*Klasszicizmus, Romantika, Barokk, Reformkor, Renezánsz*), noha e cikkeket jól kiegészítette volna az, ha e korszakok meghatározása körül folyó vitákat s a rájuk vonatkozó elméleteket is ismertették volna a szerzők. Bár itt valószínűleg nem a szerzők, hanem a szerkesztők szándéka érvényesült, akik feltehetőleg mindenütt a jelenleg elfogadott meghatározásokat kívánták meg a szerzőktől, s a tudománytörténeti, fogalomtörténeti háttér bemutatását egy ismeretterjesztő jellegű lexikonban feleslegesnek ítélték. Lehet, hogy igazuk volt.

Azért azonban mindenképpen joggal kárhoztatjuk őket, hogy az *elméleti cikkek felépítését* nem egységesítették következetesen. Különösen az okoz sok zavart, hogy nem követelték meg a szerzőktől egy-egy terminus különféle jelentéseinek szigorú elkülönítését, pontokba szedését. Egyszerre több fogalom kavargog így, például a *Ponyva, Ponyvairodalom* címszó alatt. A cikk írója először kijelenti, hogy a ponyva „olcsó, kezdetleges művészi színvonalú irodalom”, s hogy „Újabbkori elburjánzása káros jelenség” — de aztán ugyane mondat második felében kiderül, hogy „kezdeti korszakának viszont fontos művelődéstörténeti jelentősége volt”, de ez a „kezdetben” lehet, hogy a klasszikus ókorra vonatkozik, mert utal a cikk a görög-római ponyvairodalomra is, de lehet, hogy a könyvnyomtatás első évszázadaira, mert ezt is említi — bár ekkor „kezdetleges fogalmazás” jellemezte a ponyva műveket —, noha „Petőfi művei” is megjelentek a ponyván... és így tovább. Persze, könnyűszerrel kihámozható a cikk mondanivalója, de mennyivel egyszerűbb lett volna, ha a *Ponyva* címszó alatt három pontban három definíciót adott volna a szerző: egyet az antik ponyváról, egy másodikat a XVI—XIX. századi ponyváról, és egy harmadikat a XX. századi ponyváról.

Ugy látszik, a legélesebb szemű szerkesztők figyelme is ellankad egy-egy pillanatra: csak így magyarázható egy-egy olyan *pongyolán fogalmazott cikk* jelenléte, mint amilyen például a *Formáról* szóló. Ritka kivétel ez a lexikonban, de azért elrejtett példaként ide állítjuk.

1. Pontatlan már a fogalom meghatározása is. Így hangzik: „a Forma... az irodalmi alkotások mindazon jegyeinek gyűjtőfogalma, melyek az eszmei tartalomra és az annak megfelelő témára épülnek.” Az eszmei tartalomról sarjadzik ki a cselekvény és a jellemzés is, s ezek nem tekinthetők egyértelműen formai elemnek. Vagy ha igen, akkor már a téma is részben vagy egészében formai elemnek tekintendő.

2. A második mondatban ezt olvassuk, hogy a „mondanivalóra épül fel... a műfajnak megválasztása”. Nem tudjuk elképzelni, hogyan „épülhet fel” bármire is valaminek a „megválasztása”.

3. Az első mondatban az állt, hogy a forma az eszmei tartalomra „épül” — a negyedik mondatban viszont azt találjuk, hogy: „A típusban a forma és a tartalom teljes mértékben összeolvad”. Vagyis a forma egyszer „ráépül” a tartalomra, máskor meg „összeolvad” vele.

4. A következő mondatban azonban megint szétválnak, majd további bonyodalmak következnek, mert ezt olvassuk az 5. és 6. mondatban: „A típusra épülő szerkezet a műalkotás belső formájának tekinthető. A szerkezet azután meghatározza az egyes külső formai jegyeket...” Vagyis magyarul: a típusra, melyben „forma és tartalom teljes mértékben összeolvadt”, most ráépül egy „szerkezet”, mely maga is forma, s ez az úgynevezett „belső forma” „meghatározza” a külső formát.

5. S a következő mondatban kiderül, hogy ez a „külső forma”, mely már nem tudjuk, mi mindenre „épül rá”, noshát ez a külső forma „képezi a stílus alapját”.

6. S jön az első konklúzió: „Ilyen módon a forma a tartalom kifejezője”. Ez rendben van. De nincs rendben a következő mondat, amely így hangzik: „Ennek kialakulása történetileg megy végbe”. Minek a kialakulása?... És így tovább. Persze: ha nagyon akarjuk, megértjük, vagy legalábbis megsejtjük azt, amit a szerző mondani akar, sőt, az a gyanúnk, hogy a tartalom és forma dialektikájáról valami érdekes és újszerű dolgot akar mondani — de lexikonba semmi esetre sem való e sugalmazásos közlésmód.

Még a pontatlanul fogalmazott cikkeknél is ritkább s kellemetlenebb meglepetés az, amikor *alig-alig álcázott ollózársra* bukkanunk. A plágium persze mást jelent lexikonok, mint mondjuk regények és drámák esetében. A jambust nem definiálhatja minden lexikonszerző másképp, mint elődei. Az eklektikus módszer ezért nagyon is megengedett s bevett szokás a lexikon-cikkek írásánál. De megengedhetetlen egész cikkek csaknem szó szerinti átvétele egy másik lexikonból, anélkül, hogy az átvétel tényét jelezné a szerző. Márpedig ez történt, példának okáért a *Magyar Irodal-*

mi Lexikon Poétika című cikkében. Ez a cikk egyszerű kivonata, s időnként szó szerinti fordítása a Wilpert-féle *Sachwörterbuch*ban található *Poetik* cikknek, annyi változtatással, hogy a magyar cikk kihagyja forrásának gazdag német anyagát (egy-két igen lényeges mozzanatot is), s a cikk végén megemlíti néhány orosz formalistát s néhány magyar szerzőt. De gondolatmenetében pontosan követi a német cikket, az említett szöveget és magyar szerzőkön kívül egyetlen olyan nevet vagy irányzatot sem említ, mely a németben nem szerepelne, és csaknem pontosan abban a sorrendben s olyan kommentárral idézi őket, mint a német szöveg. A rövidség kedvéért csak a német szöveg lekopírozott passzusait adom meg a jegyzetben; a magyar adaptációt a Lexikonban találja meg az olvasó.²⁴

Ugyanilyen vagy talán még szolgáibb másolás a *Mitológia* cikk. Itt elég, ha a német cikk első két mondatát idézem a jegyzetben²⁵, s szembeállítom a német és a magyar cikkben idézett nevek jegyzékét:

A németben:	A magyarban
Hesiodos	
Kallimachos	
Apollodoros	
Parthenios	
Hyginus	
„Mythographen”	„mitográfusok”
Vico	Vico
Schelling	Schelling
Heyne	
F. Schlegel	F. Schlegel
Bachofen	Bachofen
Creuzer	Creuzer
O. Müller	O. Müller
A. Kuhn	
J. Grimm	J. Grimm
C. G. Jung	C. G. Jung
K. Kerényi	Kerényi K.

²⁴ „Poetik . . . die Lehre und Wissenschaft von Wesen, Gattungen und Formen der Dichtung sowie den ihnen eigenen Gehalten und Darstellungsmitteln; als Theorie der Dichtung Kernstück der — Literaturwissenschaft und Teil der — Ästhetik, doch ebenso Voraussetzung für — Literaturgeschichte und — Kritik . . .” „Die ältesten Poetiken sind die des Aristoteles . . . die den Begriff der — Mimesis durchsetzt und die versifizierte Epistula ad Pisones des Horaz . . . beide von grundlegendem Einfluss auf die weitere abendländische Entwicklung . . .”

„. . . doch treten . . . theoretische Schriften erst in der — Tabulatur des — Meistergesangs zutage . . .” A továbbiakban a cikk többek között a következő neveket említi csaknem pontosan a magyar cikk sorrendjében: Valla, Vida, Scaliger, Trissino, Tasso, Boileau, Batteux, Gottsched, Sulzer, Engel, Bodmer, Breitinger, Walzel, Ermatinger, W. Kayser.

²⁵ „Mythologie . . . 1. Gesamtheit der — Mythen eines Volkes, 2. Wissenschaft, die sich mit systematischer Sammlung, Erforschung, Vergleichung und Sinndeutung der Mythen befasst und daraus Aufschlüsse über Wesen und Alter der Kulturen gewinnt. Nach unkritischen anfängen bei antiken Mythographen . . . gewinnt sie durch Vorgang von Giambattista Vico . . . ersten Auftrieb . . .”

Az ilyen ideológiailag „kényes” cikkeknel kétszeresen is elmarasztalendő az efféle másolatás.

Mindez persze csak bosszantó és fölösleges szépséghiba; nem von le semmit a Lexikon értékéből. A *bibliográfiai adatok csaknem teljes hiánya* és teljes rendszertelensége azonban már súlyos hiánya e munkának. Érthetetlen, hogy a Lexikon szerkesztői, akik az életrajzi cikkek mellé főként a második és harmadik kötetben gazdag bibliográfiai anyagot adtak, az elméleti cikkekről csaknem teljesen megfeledkeztek. Senki sem kívánja, természetesen, hogy minden nyúlfarknyi verstani vagy stilisztikai cikkhez forrásjegyzéket csatoljanak. De az alapvető fogalmakat, műformákat, irodalomtörténeti korszakokat ismertető hosszabb cikkek szükséges kiegészítése volna a bibliográfia. S nehéz szó nélkül hagyni azt a szerkesztői szeszélyt, mely például 26 bibliográfiai tételt fűzött a *Romantika* cikkekhez és egyetlen egyet sem a *Klasszicizmushoz*; s mindössze 6-ot a *Reneszánszhoz* és 2-öt a *Barokkhoz*. Vagy: 19-et a *Szimbolizmushoz* és egyetlen egyet sem a *Futurizmushoz*. Vagy: 1-et a *Prózához*, 15-öt a *Lírához* és egyetlen egyet sem az *Epikához* vagy a *Dramához*! Vagy: 3-at a *Stilisztikához*, 2-öt a *Poétikához*, és egyetlen egyet sem a *Retorikához*, az *Irodalomelmélethez*, az *Irodalomszociológiához*, az *Irodalomtudományokhoz*, és így tovább. Az, hogy e kevéske adat is csaknem *kizárólag magyar művekre* s gyakran kurta folyóiratcikkekre utal, még csak rontja a helyzetet. Határozott elv érvényesül itt, de vajon helyes-e ez az elv? Magyarországon ma a művelt olvasóközönség zöme olvas legalább egy idegen nyelven, s a legfontosabb irodalomtudományi munkák jónéhány közkönyvtárban megtalálhatók. S még többen megtalálhatóak volnának néhány éven belül, ha példának okáért jól megválogatott bibliográfiával a *Magyar Irodalmi Lexikon* keresletet támasztott volna ilyen könyvekre, keresletet, melyet a könyvtárak előbb-utóbb kielégítettek volna.

*

De eltorzítjuk az erények és hibák arányát, ha tovább folytatjuk kifogásaink felsorolását. Szögezzük le inkább újra azt a meggyőződésünket, hogy az elméleti anyag közlésével a *Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztői és szerzői nagy szolgálatot tettek a kutatók szűkebb s az olvasók tágabb körének. Gazdag s kitűnően használható anyagot bocsátottak mindannyiunk rendelkezésére, tárgyilagos és világos fogalmazásban. A hiányzó cikkek, utalók és bibliográfiai adatok könnyen pótolhatók, a fogalmazás kisebb-

nagyobb csorbái könnyen helyreüthetők lesznek egy esetleges második kiadásban. S ha a majdani Kiadó nagyobb terjedelmet biztosít az elméleti anyagnak, akkor a definíciók árnyalásával és differenciálásával, a tudománytörténeti és fogalomtörténeti anyag bedolgozásával, és a külföldi irodalmakra s művekre való hivatkozások dústításával könnyen olyan magas tudományos színvonalra emelhető a Lexikon elméleti cikkanyaga, mely a legjobb irodalomtudományi szakszótárakéval is felveheti majd a versenyt.

Hankiss Elemér

3.

A *Magyar Irodalmi Lexikon* a régi irodalmat részletesebben mutatja be, mint elődei. Örvedetes tény; az eddigi kritikák ugyanis a kortársi irodalom gazdag szerepeltetését emelték ki. Úgy látszik, ez nem a régebbi irodalom rovására történt. Összehasonlítva például a Ványi-féle lexikkal, az új lexikon mintegy 750 „rég magyar” címszava közül kb. 200 ott nem szerepelt, 100-ra tehető azoknak a címszavaknak a száma, melyek viszont Ványi lexikonában megvannak, s itt hiányoznak. A mennyiségi növekedés tehát hozzávetőleg 100 címszó. A minőség emelkedése elsősorban a nagyobb terjedelmű, névbetűvel jelzett cikkeknel tapasztalható. Ezek szinte kivétel nélkül a legújabb tudományos eredményeket figyelembe vevő, gondosan, szép stílusban megírt cikkek.

A kezdetektől kb. az 1570-es évekig a címszavak jól vannak összeválogatva: mindenki és minden szerepel, akinek s aminek szerepelnie kell, felesleges címszavak meg jóformán nincsenek. (Talán elmaradhattak volna a *Császmái István*, *Husztli Imre* és *Szentgyörgyi Gábor* címszók). Kevésbé sikerült az 1570-től 1711-ig terjedő korszak címszavainak összeállítására. Az idevágó mintegy 250 címszó 12 százalékra felesleges, nem ebbe a lexikonba való: *Csiba Márton*, *Debreceni János*, *Debreceni Kalocsa János*, *Debreceni Tiszta István*, *Derecskei Ambrus*, *Deselvích István*, *Enyedi Fazekas János*, *Felvinczi Sándor*, *Illyefalvi István*, *Kaposi Sámuel*, *Pálházi Göncz Miklós*, *Kazai János*, *Keckskeméti Miklós*, *Köszegi Gáspár István*, *Kun István*, *Sárpataki N. Mihály*, *Szegedi Dániel*, *Szenczi A. Pál*, *Técsi János*, *Técsi J. Miklós*, *Teremi P. István*, *Tolnai István*, *Udvarhelyi Péter*, *Tyukodi Márton*, *Váczai P. András*, *Váradai Belényesi Ferenc*, *Váraljai G. Lőrinc*, *Verécsi Ferenc*, *Veszelin Pál*. E szerzők a teológiai irodalom művelői voltak. Kelléténél nagyobb arányú szerepeltetésük azt eredményezte — különösen ha az alább felsorolandó kimaradt

címszavakat figyelembe vesszük —, hogy a XVII. század irodalma a lexikon kisebb címszavainak tükrében sokkal inkább teológiai jellegű, mint azt az újkor irodalomtörténete (beleértve Pintér Jenőt és Alszegehy Zsoltot is) bemutatta. Egy időben eléggé elterjedt vélemény volt, hogy egy kor irodalmát saját irodalmi tudatával kell lemérni, s a mai irodalomfogalom visszavetítése hamis képet ad. Ha ez volt a XVII. századi címszavak összeállításának elvi kiindulópontja, akkor a felsorolt szerzők ellen nem tehetnének kifogást: a kor irodalom-fogalmába a teológiai irodalom kétségtelenül beletartozott. Anélkül azonban, hogy e feltételezett kiinduló tétel elméleti cáfolatára vállalkozhatnánk, néhány gyakorlati kérdés végiggondolása is elegendő lehet annak belátására, hogy egy irodalmi lexikon készítésének nem lehet legfőbb szempontja. A régebbi századok irodalmi tudatának vizsgálatában az eddigi kutatás alig jutott túl a probléma felvételénél. Mai ismereteink szerint a XVII. századi címszókknak csak egy hányadáról mondhatnók, hogy a kor irodalmának, annak tudata szerint, része volt, s egy másik hányadáról viszont, hogy bizonyosan nem volt része. Ez utóbbiak elhagyása képtelen helyzetet teremtene (pedig a következetesség ezt kívánna): kimaradna például a kéziratok énekköltészet jelentékeny része, kérdésessé válna a kuruc költészet szerepeltetése stb. A lexikonnak a régi magyar irodalom körébe vágó címszavait a legcélszerűbb a következő elv szerint összeválogatni: szerepeljen minden olyan szerző, ismeretlen szerzőjű mű, műfaj stb., amelyről az újabb kor irodalomtörténete (kb. Toldy Ferenc-től) értékelés vagy szövegközlés formájában tudomást vett. A Ványi-féle lexikonhoz képest új címszavak jelentős része a humanista irodalom körébe vág, jelül annak, hogy a humanizmus kutatása csak e korábbi lexikon megjelenése után, a 30-as 40-es években lendült fel. A *Magyar Irodalmi Lexikon* 1570-ig terjedő címszavainak összeállításánál a szerkesztők alapos monografikus feldolgozásokra, elsősorban Horváth János köteteire támaszkodhattak, míg a későbbi korokhoz ilyesmi nem állt rendelkezésükre. Lehetséges, hogy ez a hiány okozta a szöveg telt aránytalanságot. A korra vonatkozó szakirodalom átnézése túl sok időt vett volna igénybe, ehelyett a XVII. századi címszóanyag kiegészítésének egyik fő forrása láthatólag Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtárának* névmutatója volt. Így kerülhetett a lexikonba Georg Ziegler, akinek a magyar irodalomhoz csak annyi köze volt, hogy Szenci Molnár Albert lefordította egyik művét, s ez az oka az egyházi szerzők elburjánzásának is. Nyomatásban ugyanis főleg az ilyen tárgyú művek jelentek meg. Megfigyelhető azonban, hogy az RMK névmutatójában található

szerzők közül nem szerepel mindegyik a lexikonban. Ez talán azzal magyarázható, hogy a címszavak elkészülte után — sokallván az egyházi szerzőket — mintegy megtizedelték az anyagot. Eközben néhány olyan szerző is áldozatul esett, akiről értékelő szakirodalom van, vagy műveik modern kiadásban is megjelentek: Kéri Sámuel, Szöllösi Mihály, Hajnal Mátyás, Balásfi Tamás. Nagyobb azoknak a kimaradt címszavaknak a száma, melyek a világi műfajok körébe tartoznak, és amelyeket az irodalomtörténet is számon tart. A XVI. század végi széphistória-termésből hiányzik *Apolloniusus története*, *Leucippe és Clitophon története* és Pólyi István. A krónika- és emlékirat-írók közül fel kellett volna venni Bojti Veres Gáspárt, Szepesi Lackó Mátét, Bethlen Farkast, Bethlen Jánost és Nagy Szabó Ferencet. Feltűnő a kuruc költészet kisebb címszavainak elmaradása. A hiánylistát Esze Tamás kitűnő lexikon-cikke alapján adom. Műfajok: bújos énekek, porció-énekek, Szerző: Dányádi János. Egyes szövegek: *Bónis Ferenc keserve*, *Buga Jakab éneke*, *Oláh Gécz éneke*, *Papvilág Magyarországon*, *Csinom Palkó*, *Őszi harmat után*, *Erdélyi hajdútánc*, *Szegénylegények éneke*, *Bezeredy búcsúzója*. Bőkezűbben kellett volna szerepeltetni a régi magyar irodalom szempontjából fontos énekeskönyveket is. A szembezőköbb hiányok (XVIII. századiak is): *Csereyné-kódex*, *Petrovay Miklós énekeskönyve*, *Városfalvi Szolga Mihály diáriuma*, *Sziveket Újító Bokréta*, *Dávidné Soltári*. Az utóbbi évek felfedezése, a *Fanchali Jób-kódex* nyilván azért maradt ki, mert a címszavak összeállítására már a felfedezés előtt megtörtént. A kódex első ismertetései (1958) és a lexikon I. kötetének megjelenése (1963) közötti időben azért pótolni lehetett volna. (Eckhardt Sándor említi is Balassi Bálintról írt cikkében). Ugyanez a helyzet a kisebb jelentőségű *Thököly-kódex*-szel, melynek publikációja 1958-ban jelent meg.

Az egyes címszavak pontosságáról, megbízhatóságáról a következő benyomásom alakult ki. Az eddigi bírálók által szóvá tett hibatípusok mind megtalálhatók a régi magyar irodalommal foglalkozó cikkekben is. Talán kisebb arányokban, mint a modern címszavaknál, bár azt nem merném leírni, amit Lukácsy Sándor: „Feltűnik a régi magyar irodalom körébe vágó cikkek alapossága...” (Kritika, 1964. febr.) Leginkább a lexikonon belüli ellentmondások tűnnek fel. Szentmártoni Bodó János „feldolgozta a Nyúl énekét is”, a *Nyúl éneke* címszónál viszont neve nem szerepel. Az unitárius énekköltészetet méltató cikk kiemeli Bogáti Fazekas Miklósról, hogy „ihletetlen tolmácsolta az Énekek énekét”, a Bogáti-címszóból arról nem esik szó. Több ellentmondás van a *Thor dai János* és a *Tordai János* címszava között.

Az egyik nem tudja, hol halt meg, a másik szerint az elhalálozás helye Kolozsvár. Az életrajzi adatok nagyjából egyeznek (a két cikk mintegy kiegészíti egymást), a műveknél azonban zavar van. Tordai János csak kiadott egy zsolnártfordítást (Kolozsvár 1627, egyébként soha nem jelent meg nyomtatásban), Thordai János pedig megírta. Az utóbbinál irodalomként egy disszertációt találunk (melyben a neve sem fordul elő), míg Tordainál irodalom nem szerepel. — Ifj. Csepregi Turkovits Mihály születési és halálozási adatait a lexikon megkérdőjelezi, pedig Kolozsvárott született 1663-ban, s ugyanott halt meg 1704. ápr. 13-án. — A *Radvánszky-kódexet* nem Rimay János másolta, hanem több ismeretlen személy, nem az Akadémiai Könyvtárban, hanem az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. A kódexet 1944 óta, amikor Varjas Béla egész anyagát hasonlóan és betűhív átirásban közzétette (erre sem történik utalás), *Balassa-kódex* néven említik, így a lexikon Balassi-, Rimay- és Petkö Zsigmond-cikkei is. — Furcsa sajtóhiba: „Rabelais-ének”, *Rebellis-ének* helyett a Tokody Márton-cikkben. — Utalás meg nem jelent műre: Varjas Béla „sajtó alá rendezte... Heltai Gáspár Cronicájának faksimile kiadását is (1962)”. — Akadnak hibák a bibliográfiái utalásoknál is. Nagy Barna nem Szikszai Fabricius Balázs kátéjáról írt (ilyen nincs is), hanem Szikszai Hellopoeus Bálintéről. Káldi Györgyről nem én írtam, hanem Holl Béla, cikke nem a Magyar Könyvtárban, hanem a Magyar Könyvszemlében jelent meg. Egy sereg címszónál semmiféle bibliográfiái utalás nincs. (Az *kopaszágnak dicséretit*, *Bécsi-kódex*, *Bonjini*, *Csáti Demeter*, *Csikei István*, *Debreceni S. János*, *Erazmista*, *Foktövi János*, *Forgách Simon*, *Fráter Gáspár*, *Kisztei Péter*, *Kopcsányi Pap Márton*, *Küküllői János*, *Rákóczi-nóta*, *Tolnai S. Mihály*, *Tordai Benedek*, *Szécsi János látomása*, *Sziget veszedelme*.)

Az ilyesféle hibajegyzékeknek azonban kevés a gyakorlati hasznuk. Ha majd utódaink egy új irodalmi lexikont készítenek, úgyis újraírják az egészet. Célszerűbb talán a hibák keletkezésének indító okait vizsgálni. Erre annál inkább feljogosítva érzem magam, mivel a lexikonnak én is munkatársa voltam s a felsorolt és alább felsorolandó hibákat magam is elkövettem. Amint ezt minden bíráló kiemelte, a száz sornál hosszabb, névbetűvel jelzett cikkek a legjobbak. A *Művészeti Lexikon*, amelynek feltehetőleg nem ok nélkül kedvezőbb a kritikai visszhangja, a tíz sornál hosszabb cikkek alá már odaírta a szerző nevét. Minden idők legjobb magyar lexikona, a *Pallas Nagy Lexikona* legtöbb esetben az egészen rövid, néhány soros cikkeket is szerzőik névbetűjével jelzi. Ugy látszik, hogy az aláírt cikkek terjedelme és a lexikon

minősége között törvényszerű összefüggés van, és ebből a szempontból érdekes lenne tudni, hogyan sikerült a *Természettudományi Lexikon*, amelyben semmiféle szerző-megjelölés nincs. „A régi lexikon személyes felelőssége kollektív felelősséggé változott” — olvassuk a főszerkesztő előszavában. Ugy vélem, ez az egyik legfőbb oka a lexikon hibáinak. A személyes felelősség érzésének hiánya okozta sokunknál, hogy az aláírt cikkeknél jobban igyekeztünk, mint a rövid cikkeknél. Ez utóbbiak ráadásul kevésbé kifutottak voltak, emiatt aztán sietősen, kapkodva készültek. A terjedelmesebb cikkekhez a szerkesztőknek a legtöbb esetben sikerült az irodalomtörténetek élgárdáját mozgósítani, míg a rövidebbeket kezdők, második- és harmadvonalszintű kutatók írták. Pedig bizonyos szempontból a néhány soros cikkek kényesebbek, mint a hosszabbak: egy-egy suta megfogalmazás jól megírt hosszabb cikkben nem tűnik fel, míg egy ötsorosban minden szónak súlya van. Nehéz tehát röviden írni, még akkor is, ha e szöveget néhány kézikönyvből ollóztuk ki. Az eredeti szöveg kellően át nem gondolt lerövidítése, átfogalmazása néhány suta kis cikket eredményezett. Olvasom például Szalaszegi Györgyről, hogy „lefordította a Habermann (Avenarius) János wittenbergi tanár világhírű imádságoskönyvét”, és elszégyellem magam, mert nem is hallottam róla. A megoldás Horváth Jánosnak *A reformáció jegyében* c. könyve, ahol „egy, a maga korában világhírű imádságos könyv”-ről van szó. Bessenyei Jakab a lexikon szerint „a házasek műfajának félig-meddig epikus művelője”, Horváth János Bessenyei *énekéről* írja, hogy az „a házaseknek egy több tekintetben különleges, félig-meddig epikus képviselője”. Horváth markáns, egyéni ízű kifejezései is különösen hatnak egy lexikoncikkben: „Költőiség nélküli kopár narráció.” (*Biai Gáspár*). Ritkábban kerültek ilyesféle furcsaságok azokba a cikkekbe, melyeknek forrása szintén lexikonba készült. Ilyenek a Ványi-féle lexikonból többé-kevésbé híven, néha kissé kibővítve kiírt szövegek (*Csenkeszjai Poócs András*, *Csiksomlyói misztériumok*, *Egyedüti Gergely*, *Haller László*, *Halmágyi István*, *Kassai Pál*, *Miskolczi Zsigmond*, *Stilfrid és Brunvic historiaja*, *Szekely László sb.*), vagy az egyházi irodalom már említett művelőinek életrajzai, melynek forrása főként Zoványi Jenő „Cikkei”. — Ha kevés volt az alapul vett forrásban az adat, jelentéktelen dolgokat is beírtunk, csakhogy a megadott terjedelmet kitölthessük: „Enyedi István (17 sz.): történetíró. Nagybánya város jegyzője volt. Személyéről ezen kívül csak annyi ismeretes, hogy 1698-ban egy könyvet ajándékozott a nagybányai ref. egyház kántorának.” Ez egyébként nem igaz, mert a kézikönyvek (Szinyeyi, Pallas nagy lexikona,

Ványi) ennél többet tudnak Enyediről. A lexikon ennél a címszónál az 1862. évi ismereteket adja, forrása ugyanis az Enyedi történeti művét kiadó Szabó Károlynak (nem Mikó Imrének) jegyzete volt. — Egyéb helykitöltő szövegek: Valkai Kelemen „24 négy soros strófából álló énekét 14-es sorokban írta”. Szakmári Fabricius István lefordította Parthenios munkáját „Ilosvai *Historia Alexandri Magni* c. műve nótájára”. — Olykor egy-egy mellékmondattal fontosabbnak, jelentősebbnek mutattuk be a szerzőt, mint amilyen valójában volt. Enyedi Molnár János műve „igen kedvelt olvasmány volt”. (Érre semmiféle adat nincs.) Németi Ferencnek három éneke maradt fenn, „de lehet, hogy ennél többet is írt”. (Lehet.) Kecskeméti Miklós „művei közül... *Angyalok éneke*... címen kiadott gyűjteménye a legismertebb.” (Erről az egy munkájáról tudunk, de ez még ismertnek sem nevezhető, mert egyetlen fennmaradt példánya 1849-ben elégett Enyeden.) — Végül néhány vegyes lexikon-idézet. *Csepreg romlásáról* szóló ének: „Az ének kéziratban jelent meg.” *Decsi Gáspár*: „Személye a Pécsi Disputában is felvetődik”. *Erazmisták*: (Sylvester) „Az erasmusi kapcsolatok benne hatoltak legmélyebbre.” *Salamon és Markal*: „A kornak szinte valamennyi bölcsessége belesűrítődött ebbe az anekdotáskönyvbe.” *Sztárai Miklós*: „Jó verselő.”

Mérleget vonni nehéz. Valószínűleg nem a természetes emberi kajánság, hanem a lexikon műfaji jellege az oka annak — hasonlóan a kritikai kiadásokhoz — hogy a bíráló a hibákon és hiányosságokon akad meg, s az erényeket természetesen veszi. Ezt azonban Babits már megírta Dézsi Balassa-kiadása kapcsán: „Az irodalmi kritikát elsősorban a művek jelességei érdeklik; ezek a pozitívumok; mennél jobb valamely mű, annál többet lehet beszélni róla; ami rossz, arról nem is érdemes szólni. Egészen másképp van a kiadás filológiai munkájának kritikájával. Itt a jelesség maga a korrektség, a hibátlan-ság; sokszor szinte negatív valami; szerény munka ez, mely nem nyit teret a dicséretre, s csupán hibáiban ad fogozót a szónak. Ilyen műmunka úgy legjobb talán, mint az asszony: ha legkevesebbet lehet beszélni róla.” (*Írás és olvasás*. 298.).

Stoll Béla

4.

Mindazoknak, akik az Irodalmi Lexikon XIX. századi címszavain dolgoztak, nagy segítségére volt Szinnyi pótolhatatlan életrajzi opusza, mely maga is épp e kör íróinak tárgyalásánál a legerősebb, legmegbízhatóbb, kiaknázását tehát csak helyeselni lehet, s jó részt ennek tudható be, hogy a múlt század

időkorében az új lexikon lapjait téves adatok csak viszonylag ritkán terhelik. A kritikának mégis ezeket kell legelőbb szóvá tennie, mert minden lexikon először is és főképpen adattár, s a lehetséges hibák típusai közül a téves adat, a pontatlan közlés a legveszedelmesebb, mert rosszul tájékoztat, félrevezet, s az egyszeri tévedést a lexikon, tekintélyénél s jellegénél fogva, mivelhogy sűrűn forgatják, hiszen arra való, könnyen tartósíthatja, átszarmaztatván más munkákba. Van Móra Ferencnek egy kis vidám és kaján írása arról, hogy valahány életrajzot olvasott Klauzálról, mindannyiban ezt a nem éppen szerencsés mondatot találta: „Klauzál Gábor a vármegye emlőin nevelkedett.” A szegedi író és tudós elszórakozott a kézről kézre adott bombaszt eredetének kinyomozásával, s az ősforrást végül egy múlt századi lexikonban lelta meg. Ilyen öröklött hibát az Irodalmi Lexikonból is idézhetünk. Szinnyi azt írta Berecz Károly *Szabad hangok* című verskötetéről, hogy az 1848-ban a szabad sajtó első könyve volt. Ezt írja, kényelmesen reá hagyatkozva a nagy előd tekintélyére, az Irodalmi Lexikon is, holott elegendő belelapozni a füzetkékbe, s kiderül, hogy májusi dátumú költemények is vannak benne, hogyan lehetne hát a sajtószabadság első (márciusi) könyvterméke? Mármost, mivel egy eljövendő újabb lexikon írója valószínűleg nem olvassa ezt a kritikát, ellenben az Irodalmi Lexikon bizonyosan a keze ügyében lesz, féltő, hogy a hiba, miként most, vándorolni fog tovább, ki tudja meddig.

Ez az egyetlen példa eléggé mutatja, milyen nagy a lexikonszerkesztő felelőssége, s milyen fontos, hogy megkövetelje munkatársaitól: amiről írnak, azt legalább egyszer kézbe is vegyék. Most ez nyilvánvalóan nem történt meg minden esetben, s ez lett az oka egynéhány ténybeli tévedésnek. Birányi Ákos például *Séta* (helyesen : *Séták*) a *kristálypalotában* címmel nem regényt írt, hanem beszámoló (ha tetszik: riportot) a londoni világgé-állításról. Az *Elkésés* című gúnyrajzot nem a Rajzolatok, hanem az Életképek közölte. Ifjabb Fáy András műveit nem fordíthatták 1825-ben németre, 1828-ban olaszra, mivel szerzőjük csak 1868-ban született. A *Magyar szótár* (Hamburg, 1847) című könyvet tévedés egyszerűen Gyurmán Adolfnak tulajdonítani, hiszen köztudomásúlag Kossuth is írt bele. Hamary Dániel nem 1849-ben adta ki a *Komáromi napokat*, hanem húsz évvel később, és bajosan lehetett a Kisfaludy Társaság alapító tagja, mert az alapítás idején még csak tízesztendő volt. *Egy letűnt nemzedék* címmel nem Halász István, hanem Imre írt emlékiratot. Bólyai Farkas nem volt Kisfaludy Károly követője, mert drámái előbb keletkeztek. A keszthelyi helikoni ünnepek emlékkönyve 1814-ben, nem

pedig 1848-ban jelent meg. Vasvárit nem március 16-án választották a Közcseudi Bizottmány tagjává, hanem már 15-én. A Reform (1848-ban) nem volt szépirodalmi lap, a Magyar Száműzöttek Lapja sem, a Respublica pedig nem hetilap volt. Hibásan közli a lexikon Gaál József versének (*Az őltos botok*) címét és Szontagh Gusztávnak az *Abafiról* írt kritikájából a szállóigévé vált szavakat. Nem igaz, hogy a *Budapesti Árvíz-könyvet* a nagy pesti árvíz károsultjainak fölségélyezésére adták ki, s a költségeket Heckenast Gusztáv nyomdai vállalata fedezte; épp megfordítva: az írók azért mondtak le a honoráriumról, hogy az árvízkárosult Heckenastot támogassák. Az sem igaz, hogy Irinyi József a forradalom bukása után csak az irodalomnak élt; amint lehetett, újra bekapcsolódott a politikába, és külpolitikai rovatot vezetett. Tévedés azt írni Vajda Péterről: azért fogadta el a szarvasi katedrát, mert „úgy érezte, hogy pályája delelőjére jutott” (?); a valóság: Pesten, radikális nézetei miatt, állás nélkül maradt, elüldözték. — E listát folytathatnók; ennek ellenére a tévedés-lajstrom nemigen haladja túl a türelmi határt, s az Irodalmi Lexikont általában elfogadjuk hasznos tájékoztatónak.

Persze minden lexikon nemcsak tájékoztató, hanem szükségképpen értékel is, ha tán nem szövegével, legalább arányaival. E tekintetben torzítással csak olykor, ügyetlenséggel gyakrabban találkozunk az Irodalmi Lexikon lapjain.

A szerkesztőknek sikerült elhárítaniuk az elfogult türelmetlenség szellemét, mely — ha a munka tíz évvel korábban jelenik meg — képzhetni, milyen nyomokat hagyott volna rajta. Itt-ott azért még kísért a múlt, s nem árt példát fölhozni rá. Batthyány Alajost (1750—1818) megrója ismertetője, mert „nem akart forradalmat, csak reformokat”, és „a vallás ellen nem harcolt”, csak „tiltakozott az egyházi uralom ellen, s javasolta az egyházi vagyoni állami kezelésbe vételét, a szerzetesrendek feloszlását”. Csak! — A múlt öröksége az túlbuzgalom is, mely Lukács Móricról siet megjegyezni, hogy az utópista szocialisták tanait ismertette, 1842-ben és 1847-ben, egyszersmind „elutasította Marx nézeteit is”. Ugyan! még tudomása sem volt róluk.

A szakmai tájékoztatatlanság gyakrabban okozott hibát, különösen az arányok felborításával: egyik-másik cikkíró vagy a szerkesztőség nem volt tisztában némely címszó jelentőségével. Érthetetlen képtelenség például, hogy a Magyar Szépirodalmi Szemle, Erdélyi János egy teljes évig fennállt korszakos fontosságú kritikai lapja csak hat sort kapott, annyit, mint a Magyar Fáklya című irredenta folyóirat, melynek csupán egyetlen száma jelent meg. Az Athenaeumról is keveset írtak.

Hosszabb ismertetést érdemelt volna Bölöni Farkas Sándor, Fényes Elek, Jakab Elek, Iványi Ödön. Magda Pálról mindössze huszonhét sort olvashatunk, bár a lexikon szerint is „a magyar társadalmi gondolkodás egyik legkiemelkedőbb egyénisége” és „a reformkorozak irodalmának fontos előkészítője” volt; hogyan és miképp volt az, ilyen nyúl farknyi szövegből nem derülhet, nem is derül ki, s ráadásul éppen Magda Pál irodalmi cikkeiről hallgat az ismertető.

Ez utóbbi hibához hasonló többször is megfigyelhetni: akadnak olyan cikkek, melyek jók lehetnek általános életrajzi lexikonban, de egy irodalmi lexikon igényét nem elégíthetik ki. Oroszhegyi Józsáról például közlik, hogy orvos volt, a szabadságharcban gerillacsapatot vezetett, várfogságra ítélték, végül Törökországba ment; mindez nem irodalmi érdem, s ettől Oroszhegyi ki is maradhatott volna ebből a lexikontól; hogy a kiftűnő ifjú írt is, ragyogó publicisztikát, útirajtot (melynek modern kiadása is van), arról nem tájékoztat a cikk szerzője. Meglepőbb, hogy az irodalmi munkásság tárgyalása olykor még szépíró — például Petrichevich Horváth Lázár — esetében is hiányzik.

A legtöbb zavart a határesetek okozták: a szerkesztőségnek nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, ki író, ki nem, kinek van helye az Irodalmi Lexikonban, kinek nincs. Az első kötet készítése idején túlságosan szűken vették meg a határt. Kimaradt Ács Gedeon, a Világos után Amerikába szakadt emigráció irodalmi értékű naplóírója, bár kéziratok hagyatékából két terjedelmes válogatás is megjelent. Mellőzték Berzeviczy Gergelyt (I) és Batthyány Vincét, az útirajzirodalom érdemes úttörőjét; úgyszintén Irányi Dánielt, a publicistát és a szabadságharc történetíróját. Hiányzik a reformkori újságírás két konzervatív vezéregyénisége, Desseffy Aurél és Emil. A Gorove-családból csak László, a kezdetleges drámaíró (1780—1839) nevével találkozunk, Istvánt, politikai röpiratok és fontos útirajz szerzőjét nem méltatták figyelemre. A szabadságharc emlékirói közül alig egy-kettő (Görgey Artúr, Klapka) szerepel a lexikonban, tömegesen maradtak ki más nem kevésbé jelentősek. Az orvosi szaknyelv megmagyarosítója, Bugát is hiányzik, akárcsak derék kollégája, Almási Balogh Pál. Kimaradt Cserei Miklós, legjobb Tacitus-fordítónk, és Kiss Mihály (1771—1837), Helvétius korai magyar tolmácsolója stb. A kritikák hatására a második és a harmadik kötet már nem ennyire foghíjas, de még mindig hiányzik például Pethé Ferenc, aki mint mezőgazdasági író egyben-másban Széchenyi előhírnöke, továbbá nevezetes nyelvújító és lapszerkesztő, s épp mostanában jelent meg róla terjedelmes monográfia, mely a szerkesztőség figyelmét reá irányíthatta volna. (A következtelen

szerkesztés jellemző példája, hogy Pethe Ferenc hasonló szerepű kortársa, Nagyváthy János — igen helyesen — benne van a lexikonban.)

Az eddig bemutatott fontosabb hibatípusokhoz járul még néhány ügyetlenül fogalmazott vagy hiányosan tájlokozott cikk (*Birányi Ákos, Bodnár Zsigmond, centralisták, Csató Pál, Csernátoni Lajos, divatlap, Életképek* stb.), melyet egy esetleges második kiadásban tanácsos lesz alaposabban fölcserélni. Mindezek az észrevételek azonban az Irodalmi Lexikon XIX. századi részének csak kis részét érintik, s az igazság tulajdonképpen megkövetelné, hogy hasonló arányban soroljunk fel sikerült cikkeket, hiszen számuk nem csekély. Különösen a nagy írónak szentelt terjedelmes ismertetések színvonala jó, s köztük nem kevés mintaszerűt is olvashatunk; ilyen például Julow Viktor kitűnő portréja Fazekas Mihályról, Szauder József Kazinczyról, Barta Jánosé Aranyról, Komlós Aladáré Komjáthy Jenőről stb.

Ha a tanulmányoszerű, nagyobb cikkeket egymás után sorakoztatjuk, a XIX. század magyar irodalomtörténetének vázlatát kapjuk meg, s a kép, melyet e vázlat nyújt, általában megfelel a korszerű tudomány igényének, s többnyire egybevág azokkal az eredményekkel, melyeket a hatékony irodalomtörténeti kézikönyv összegez. Két ponton mutatkozik lényegesebb eltérés. Először: a lexikonból nem domborodik ki eléggé a századvég novellaíróinak jelentősége, melyet, igaz, csak az utóbbi évek kutatásai tártak fel, s bizonyára még nem is kellőképpen, de annyira mégis, hogy a kézikönyvben már nyomatékos hangsúlyt kaphatott. Másodszor: a lexikon csak bátortalanul, immelámmal foglalkozik a század első felének politikai irodalmával, még mindig csak valamiféle járulékos elemnek tekinti a korszak szinképében, holott nem egyszer a vezérszólamot vitte; e szerepének érzékeltetésében a kézikönyv ismét előbbre tart.

Összegező képet ad a XIX. századnak (illetőleg első felének) irodalmáról a *Magyar irodalom* című cikk idevágó része és a *Reformkor* címszó alatt található ismertetés is. Ezek meglehetősen száraz, felsoroló jellegű írások, olykor hiányosak (a legszűkszavúbb összefoglalásban sem elegendő annyit mondani, hogy Erdélyi János „már a reformkorban megkezdí tevékenységét” — mivel? s mikor és hogyan folytatja? ezt is közölni kellene); ezekben lett volna alkalom világosan meghatározni a fő irodalmi irányzatok jellemét, a korszakváltozások mikéntjét és a korstílusok szerepét — minderről azonban a lexikon csak igen bizonytalanul nyilatkozik.

Lukácsy Sándor

5.

„Emberöltönyi ideje már, hogy — majdnem egyszerre megjelent két komoly irodalmi lexikon. Azóta egy némiképp elsiegett munkát kivéve, semmi”. Ezekkel a mondatokkal kezdődik Benedek Marcell előszava az új lexikon első kötetében. Ha a modern magyar irodalom olvasója vagy kutatója kíváncsi volt valami adatra, vagy rövid, tömör jellemzést akart olvasni századunk valamelyik írójáról, bizony nem volt hova fordulnia. Az új lexikon nagy érdeme, hogy igen nagy terjedelemben, nehéz anyaggyűjtő munka eredményeként valóban bemutatja a ma és a tegnap magyar irodalmát. Plasztikus portrékat ad korunk legjelentősebb magyar íróiról. Az évtizedekkel ezelőtt megjelent két nagy lexikonunk, az 1926-os Ványi Ferenc-féle igen alapos, de konzervatív szemléletű *Magyar Irodalmi Lexikon* és az egy évvel később kiadott, Benedek Marcell szerkesztette, szellemében sokkal korszerűbb és haladóbb *Irodalmi Lexikon* még csak pár sort írt olyan íróinkról és költőinkről, akik azóta irodalmunk kiemelkedő nagyságaivá nőttek. Nagy Lajosról például a Ványi-féle lexikon még nem ad hírt, holott a lexikon megjelenése idején már két évtizede jelentős művésze a magyar prózának, Déry Tiborról, Pap Károlyról szintén nem vett tudomást ez a lexikon. Illyés és József Attila nevét a másik lexikonban is hiába keresnénk még. Néhány összehasonlító adat világosan illusztrálja azt a tényt, hogy az utolsó fél évszázad magyar irodalmát csak a most megjelent új lexikon mutatja be jelentőségéhez illő mértékben. Kassákról az 1926-os lexikon 8 sort írt, az 1927-es 37 sort, az új lexikonban található portré terjedelme 190 sor. Szabó Lőrincnél ugyanez a három adat így alakul: 7 — 18 — 250, Tamási Aronnál: 16 — 19 — 259, Tersánszkyánál: 12 — 44 — 245.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a nagyobb terjedelmi kereteket milyen tartalommal töltötték meg a kötet szerkesztői és munkatársai, ha azt keressük, hogy van-e az egész műnek tudományosan megalapozott irodalomtörténeti koncepciója, és ha van, azt miként valósítja meg a lexikon, válaszunk nem lehet egyértelmű. Csatlakozva néhány korábbi és a bevezetőben már idézett kritikai észrevételhez, a XX. századi anyagra vonatkozóan is meg kell ismételnünk azt a megállapítást, hogy a terjedelmesebb és többnyire szerzői betűjeggyel ellátott cikkek a mai hazai irodalomtörténetírás legjobb színvonalát reprezentálják, tényanyagukban gazdagok, értékeléseikben megbízhatóak, jellemzéseikben plasztikusak, árnyaltak. A kötet legjobb portréiban tömören összefoglalva megtalálható mindaz, amit egy íróról tudnunk kell akkor, ha gyors tájékozódást akarunk nyerni, vagyis, ha lexikonhoz nyúlunk. A huszadik századi

portrék sorából is ki kell emelnünk néhányat, amelyek igen jól sikerültek, ilyen például az Adyról (Réz Páltól), Gelléri Andor Endréről (Ungvári Tamástól), Herczeg Ferencről (Mezei Józseftől), Horváth Jánosról (Keresztury Dezsőtől), Juhász Gyuláról (Péter Lászlótól), Kaffka Margitról (Bodnár Györgytől), Lukács Györgyről (Benedek Marcelltól), Márai Sándorról (Makay Gusztávtól), Móricz Zsigmondról (Czine Mihálytól), Nagy Lajosról (Illés Lászlótól), Schöpflin Aladárról (Réz Páltól), Szabó Dezsőről (Nagy Pétertől), Tóth Árpádról (Kardos Lászlótól) szóló cikk. Szintén csak elismeréssel lehet szólni a magyar irodalom egész történetét összefoglaló cikk huszadik századi részletéről, amely egy még teljesen fel sem mért korszak bonyolult szövevényében próbál rendet teremteni oly módon, hogy minden jelentős irányzatot és kiemelkedő egyéniséget a maga helyén és jelentőségének mértéke szerint mutasson be.

Az új lexikonban kapunk először tömör összefoglalókat a huszadik századi magyar irodalom legfontosabb csoportosulásairól, irányzatairól, mozgalmairól. Amit eddig e tárgykörből sokféle forrásból kellett összeszednünk, azt most világos és tömör összefoglalókban együtt találjuk. Ilyen értékes fejezet például Köpeczi Béla szemléje a romániai, Bori Imrée a jugoszláviai magyar irodalom történetéről, Szerdahelyi István kitűnő cikke a népi írók mozgalmáról, Szalatnai Rezső ismertetése a Sarlós mozgalom útjáról.

A másod-harmadvonalbeli írók bemutatásában, általában a rövidebb cikkekben már nem érvényesül egységes koncepció, az értékelések nem mindig megbízhatóak, a megfogalmazásban sok a semmitmondó, sablonos fordulat. Alba Nevisről azt olvassuk, hogy „*gördülékeny verseinek legfőbb témája a szerelem*”, Andorffy Mária „*igen megkapó hangulatú, jól gördülő verseket írt*”, Baráth Lajos „*a munkásélet mai változásait ábrázolja sajátos lírai hangvétellel*”, Galambos Lajos „*modernsége törő stílusa színes, drámai*”.

Az életrajzi adatok közlésénél nem könnyű határt szabni fontos és lényegtelen között, de ezen a téren a *Magyar Irodalmi Lexikonra* valóban jellemző egy bizonyos túlbúrjándzás, amelyet Ungvári Tamás már szóvá tett. Az életrajzi adatok, irodalmi szereplések közlésének túlbúrjándzása különösen a két utolsó kötetre jellemző. Az első kötet megjelenését követő kritikák hatására a lexikon szerkesztői igyekeztek pótolni a tipikussá vált hiányokat. Nagyon helyesen kibővítették gyűjtőkörüket a kevésbé ismert, de megjelenésük idején fontos folyóiratokra, irodalmi hetilapokra, egykor jelentős irodalmi intézményekre. Arra is ügyeltek, hogy értékes múltú írók és szaktudósok közül ne maradjon ki lehetőleg senki, de mindennek sajnos az

lett az ára, hogy aránytalanul felduzzadt a második-harmadik kötet gyűjtőköre, egy-egy cikk terjedelme és a kisebb írók és szakírók jellemzésében, életrajzi ismertetésében olyan bőbeszédűség alakult ki, amely nemcsak nehézkessé teszi a lexikont, de valamiképp tudományos hitelét, szakszerűségét is veszélyezteti. Nem adtak még ki lexikont, amelyben a jelentéktelen életrajzi adatoknak, mozzanatoknak, majdhogynem anekdotikus elemeknek olyan bőséges teret biztosítottak, mint az új lexikonban. Ascher Oszkáról megtudjuk, hogy „*apja egy fetelepen volt előmunkás*”, Kis Tamás kritikusról, hogy 1953-ban az egyetem *esti tagozatán* végezte tanulmányait, Keszthelyi Zoltánról, hogy „*24 éves korában Hangyaboly címmel kisregényt írt az 1839-es kolerajárványról, e művét 1946 végétől folytatásokban közli a Dolgozók Világlapja*”. (A hangzatos lapcím nem valamiféle nemzetközi munkáslapot jelez, hanem a szerény és olcsó *Tolnai Világlapja* háború utáni folytatását). A Sipkay Barnát bemutató cikk arra is felhívja a figyelmet, hogy a szerző *A világ peremén* című Miskolcon bemutatott színművének előadását a budapesti rádió is közvetítette.

A lexikon szerkesztői élő szerzőktől nagyon helyesen életrajzi adatokat kértek, de a második-harmadik kötetben sok esetben a megfogalmazások sokfélesége érezhető: a jelentéktelen dolgokat is nagyra tartó szubjektívizmus kellő válogatás és megfelelő átfűtés nélkül benyomult a lexikon végleges szövegébe is.

Ungvári Tamás szerint az első kötet hiányaitól megrettenve a szerkesztők túl bőven vonták meg a későbbi kötetek gyűjtőkörének határait, sok olyan nevet is felvettek, amelyeket inkább el kellett volna hagyniok. Ezzel szemben Faragó Vilmos azt hangoztatja, hogy a lexikonban helye van mindenkinek, akinek a legesekélyebb szerepe volt a magyar irodalom életében. Elvben bizonyára az utóbbi vélemény a helyes, de az már nem mindegy, hogy kiről mit ír a lexikon, de az sem, hogy mennyit. Az első kötet előszava azt hangoztatja, hogy a lexikon nem róffel méri az író, a sorok száma nem jelent valamiféle irodalmi rangsort. Ezzel persze egyet lehet érteni, felesleges a kicsinyes méricskélés, de a lexikon mégis olyan műfaj, ahol a terjedelem is valamiféle értékelést, állásfoglalást jelez és bizony a két utolsó kötet kisebb cikkeinek terjedelmi tartalmi túlméretezettsége felborítja azokat az arányokat, amelyeket a lexikon első kötete már többé-kevésbé helyeselhető módon megteremtett. Adyról tudnunk kell, hogy melyek voltak életének állomásai, hol élt, hol fordult meg, de felesleges buzgalom ugyanilyen gondossággal végignyomozni érdektelen és ismeretlen írók működésének, munkaköreinek összes stációit. Varasdy Imre,

meglehetősen ismeretlen huszadik századi költőről szóló 15 sorban semmi jellemzés nincs, amely alapján valami fogalmat alkothatnánk magunknak arról, hogy miféle verseket írt a költő, de elsorolja a lexikon, hogy Budafokon, Ócekskén, Dunaszentgyörgyön, Kajdacson, Tengődön, Böhönyén majd Tótszentgyörgyön működött, mint református lelkész.

Természetesen nem várhatjuk a lexikontól, hogy sok száz jelentéktelen íróról vagy költőről markáns és plasztikus írói portrét rajzoljon, minél szürkébb egyéniségről van szó, annál nehezebben lehet jellemezni, de a nem jelentős írónak elég lett volna irodalmi működésük két-háromsoros jellemzése is, a hosszadalmas életrajzi ismertetések pedig elmaradhattak volna.

Az eddigi bírálókat is megdicsérték a lexikonban található értékelések kiegyensúlyozott voltát, és valóban elismeréssel kell szólni arról, hogy a lexikon az írók jellemzésében megtalálta többnyire azt az objektív, de mégis kritikai szemléletet, amely határozott állásfoglalást jelez, de mentes mindenféle ítélező hangtól vagy türelmetlenségtől. Az új lexikonnak ez a vonása csak növeli hitelét, de néhány esetben a tárgyilagos szándékú jellemzés némi korrekcióra szorul. Sok esetben maguk az adatok is jellemeznek, hogy például milyen lapokba írt az író, kikhez tartozott, de ugyanakkor bizonyos egyéb adatok elmaradása már meg is zavarhatja a reális jellemzés arányait. Néhány ilyen jellegű elcsúszást felsorolunk, ahol a szerző portréja bizonyos korrekciót kíván. Balla Borizról, az *Új Kor* és a *Vigília* című folyóiratok egyik alapítójáról az olvasható a lexikonban, hogy „*jobboldali napilapoknak volt belső munkatársa, Gömbös Gyula miniszterelnök egyik személyi titkára*”, de nem történik utalás a szerző hitlerellenes publicisztikai tevékenységére, *A lélek útjai* című kötetére. A Bársony Istvánról szóló cikk azt írja, hogy „*ő szerkesztette 1919-ben a Tanácsköztársaság c. hivatalos lapot is*”. Fontos adat, kár lett volna elhagyni, de ha egy szó sincs arról, hogy Bársony István elszánt ellensége volt a modern irodalmi törekvéseknek, hogy nemcsak a holnaposok ellen írt, de része volt a Móricz Zsigmondot 1919 után ért támadásokban is, az egyébként hasznos életrajzi adat akaratlanul is félrevezeti az olvasót. („Nekem a debreceni tanárokkal sose volt ilyen bajom vagy tapasztalatom, a Beöthy Zsoltokkal és Bársony Istvánokkal és más névtelen kegyetlenekkel volt bajom, akkor mikor a legtöbb segítségemre lett volna szükségem” – írja Móricz egyik levelében a *Légy jó mindhalálig* belső indítékait magyarázva). Bresztovszky Ernőt megdicséri a lexikon azért, hogy az Ady-Csizmadia-vitában Ady mellé állt, de nem jelzi, hogy Babits és a Nyugat más költői ellen személyes-

kedő és igaztalan támadást intézett és része volt abban, hogy a Nyugatban tömörülő progresszív írók inkább eltávolodjanak a szociáldemokráciától. Cholnoky Viktorról, a nagytehetségű novellistáról azt írja a lexikon, hogy publicisztikáját rendkívül nagy műveltség és nemegyszer feltűnő politikai éleslátás jellemzi. Ezzel szemben megállapíthatjuk, hogy gyakran pedig delíbiós és retrográd turáni gondolatok hatották át publicisztikai tevékenységét. A Nyugat egyik első számában megjelent *Neomongolizmus* című írása nyomban megjelenése után heves ellenérzést váltott ki a munkatársak körében. Kemény Simonról azt olvasható, hogy a Nyugatba szigorú kritikákat írt. Egyetlen kritikája jelent meg a Nyugatban, egy fanyalgó recenzió a Holnap-antológiáról, a szerkesztő jegyzetével, amely a folyóirat különvéleményét jelezte Kemény Simon bírálatával szemben, viszont Tisza István Magyar Figyelőjében, az 1910-es években nem szűnő buzgalommal támadta a nyugatosokat. Nemes Nagy Ágnes költészete a lexikon szerint „*sok tekintetben polgári színezetű*”, ezzel szemben az az igazság, hogy lírájának szenvedélye, erős intellektualizmusa, vívódó embersége igen távol áll mindattól, amit magyar irodalomtörténeti vonatkozásban általában polgári jellegűnek mondhatunk. Rédey Tivadarnál a lexikon éppen ellenkező módon jár el, mint Kemény Simonnál. Azt megírja a neves kritikusról, hogy a Napkelet színházi rovatvezetője volt és „*írásait erősen konzervatív szemlélet jellemezte*”, de a 24 soros cikkben nem említi meg a Nyugatot, holott Rédey, mint köztudomású, verssel, tanulmánnyal, kritikával gyakran szerepelt a folyóirat hasábjain. A német megszállással megszűnt Újság című napilapról, azt írja a lexikon, hogy a világháború és a forradalmak után polgári liberális szemléf, de emellett ún. „legitimista” (királypárti) célzatú újság volt. Ezt a jellemzést ki kellett volna egészíteni azzal, hogy viszont a negyvenes évek elején ez a polgári liberalizmus helyet adott nemcsak a más lapoktól származásuk miatt eltanácsolt íróknak, (például Szomorj Dezső számára ekkor már egyetlen publikációs lehetőségeket jelentett az Újság), de hangot kaptak a lapban antifasiszta megnyilatkozások is, elég Fodor József ekkori bátor hangú és meggyőző erejű publicisztikájára utalni. Barcs Sándor, Bálint György és Fodor József József Attiláról szóló értékes cikkei szintén az Újság hasábjain jelentek meg. Az Endrődi Béla szerkesztette Virágfakadás című folyóirathoz valóban dolgoztak azok a bölcsészek, akik néhány év múlva a Nyugat munkatársai lettek, de tévedés ezt a szerény kis lapot a Nyugat szellemi előfutárának nevezni, mint ahogy a lexikonban olvasható.

Az alább következő hibák nem zavarják meg az illető író reális értékelését, nincs külö-

nősebb jelentőségük, de egy későbbi javított kiadásra gondolva ezeket is szóvá tesszük.

A lexikon szerint Bajcsy-Zsilinszky Endre sokat írt a Nyugatba, ezzel szemben valójában csak egyetlen írása jelent meg a folyóiratban. *Bóka Lászlónál* ez olvasható: „*Szép magyar vers (1952) c. könyvében a magyar költészet javát elemzi...*”. A szóbanforgó füzetben mindössze kilenc vers analízise található. Csécsy Imréről azt írja a lexikon, hogy „*illegálisan megszervezi a Magyar Radikális Pártot, amelynek 1945-től 48-ig elnöke*”. A pongyola fogalmazás alapján arra lehetne gondolni, hogy Csécsy a jelzett időszakban egy illegális pártnak volt az elnöke, holott a valóság az, hogy 1945 előtt volt Csécsy pártja illegális. A Gábor Andort ismertető cikk szerint „*1917-ben kiadja első hagyományos műfajokban írt, filozófikus tónusú lírai verseit (Harminchárom. 1918)*.” 1917 vagy 1918? Melyik dátumnak higgyünk. Földessy Gyulát, mint középiskolai tanárt mutatja be a lexikon holott 1945 után egyetemi tanárnak nevezték ki, éveken át kollégiumokat tartott az egyetemen Adyról. Az Illyés Gyuláról szóló cikkben az olvasható, hogy a *Hunok Párizsban* közlését 1943-ban, a Nyugatban kezdik meg, holott, mint köztudomású, a folyóirat 1943-ban már meg sem jelent, két évvel korábban megszűnt, Babits halálakor. A Nyugattal nem volt szerencsésük a lexikon szerkesztőinek és munkatársainak, nemcsak a folyóiratról szóló önálló cikk van tele hibákkal, mint Illés Endre már rámutatott erre, hanem más címszavak definícióiban is sok a hibás adat századunk legjelentősebb irodalmi folyóirataival kapcsolatban. Kodolányiról az olvasható, hogy „*a Nyugat utáni nemzedék egyik legkiemelkedőbb tagja*”. Vajon mit ért ezen a cikk írója? Általában a Nyugat három nemzedékéről szokás beszélni, Kodolányi már 1922-ben megjelenik a Nyugatban, ha már ragaszkodunk a nemzedékek szerinti kategorizáláshoz, akkor azt mondhatnánk, hogy a Nyugat második nemzedékéhez tartozik, de nem a Nyugat utáni nemzedékhez. Megyery Ella nem az *Új Magyarországnak* hanem az *Új Magyarságnak* munkatársa volt. A Nyugat-cikkben az olvasható, hogy „*összefogta az előfutár-folyóiratokban és a Holnap-antológiákban már korábban jelentkezett írók legjobbjait*”. Nem szerencsés fogalmazás, mert azt sejteti, mintha a *Holnap-antológia* kötetei már a Nyugat indulása előtt megjelentek volna. Osvát Ernő helyes születési dátuma: 1877. Pukánszky Kádár Jolán Debrecenben él, nem könyvtárosa a Nemzeti Múzeumnak, miként a lexikon állítja. Tóth László, a Nemzeti Újság főszerkesztője nem volt háborús bűnös: 1949-ben politikai perben ítélték el, de nem mint háborús bűnöst. Anakronisztikus dolog a budapesti tudományegyetemre úgy hivatkozni, mint ELTE-re,

abban az időszakban is, amikor az egyetemet még nem nevezték el Eötvös Lőrándról.

Sajnos a hagyományos és jól bevált lexikonszerkesztési módszereket nem mindenben valósította meg az új lexikon. Az egyes cikkek nem tagolódnak könnyen áttekinthető egységekre, ahol az olvasó könnyen megtalálhatná akár az életrajzi, akár a könyvészeti vonatkozásokat. Életrajz, az egyes művek bemutatása, a szerző kritikai értékelése többnyire meglehetősen összeolvad a lexikon cikkeiben. A könyvészeti anyag sem különül el elég világosan a főszerzőtől, ha egy-egy adatra, könyvcímre, megjelenési adatra vagyunk kíváncsiak, többnyire végig kell böngészünk az egész cikket. Az első kötet bibliográfiái tájékoztatója az egyes cikkek alatt meglehetősen szegényes, a második-harmadik kötetben kielégítő.

Végül – ismét egy későbbi, javított kiadásra gondolva, az eddigi kritikák hiányjegyzékeit felhasználva és azokat kiegészítve, felsoroljuk az írókat és szakírókat, akiknek szerintünk szerepelniök kellene a *Magyar Irodalmi Lexikonban*: Ágoston Péter, a magyar radikalizmus jelentős ideológusa, aki a marxizmus elveit alkalmazta a magyar jogtörténetben, Aradi Zsolt, a Korunk Szava, az Új Kor és a Vigilia című folyóiratok egykori szerkesztője. Balogh József filológus és műfordító, a Hungarian Quarterly és a Nouvelle Revue de Hongrie egykori szerkesztője, Szent Ágoston fordítója; Beke Ödön egyetemi tanár nyelvtudós, a Magyar Nyelvőr egykori szerkesztője; Bevilacqua-Borsody Béla művelődéstörténész, a pestbudai céhek és kávéházak krónikása; Bolgár Elek egyetemi tanár, *Az ember tragédiája* első marxista elemzője; Bonkáló Sándor egyetemi tanár, szlavista, *Az orosz irodalom története* c. vitatott, de a maga korában (1926) hízagpótló mű szerzője; Braun Róbert, a magyar szociológiai irodalom úttörője, a Huszadik Század munkatársa, a falukutatók munkásságának előfutára; Czöbel Ernő irodalomtörténész, Marx és Engels műveinek és életrajzának kutatója, aki Heltai Gáspárról, Eötvösről, Aranyról és Madáchról szóló tanulmányjaival a magyar irodalomtörténetírást is jelentős művekkel gazdagította; Devecseriné Guthi Erzsébet műfordító; Diencs Valéria filozófiai író, Bergson fordítója; Diener-Dénes József, a progresszív szemléletű szociológus és művészetkritikus; Eckhart Ferenc egyetemi tanár, jog- és történettudományi író; Gerevich Tibor egyetemi tanár, művészettörténész; Gonda József író, a *Semper idem* című szociológiai tanulmánykötet szerzője, a Hódmezővásárhelyen megjelent Jövendő című radikális szemléletű folyóirat szerkesztője, aki lapjában már korán Ady és a nyugatosok elismeréséért küzdött; Hajnal István egyetemi tanár, történetíró, a Századok egykori szer-

kesztője, a történettudomány szociológiai irányzatának kiemelkedő képviselője; Harsányi Gréte író, akit Móricz Zsigmond is szívesen közölt a Nyugatban, mert igazi tehetségnek tartotta; Harsányi Kálmán, a kor irodalmi életének kiemelkedő alakja, a *Kristálynézók* című regény és az *Ellák* című dráma szerzője; Havas Gyula, a Nyugat 1918-ban fiatalon elhunyt tehetséges munkatársa, akiről Tóth Árpád írt szép nekrológot; Hekler Antal egyetemi tanár, művészettörténeti és archeológiai író; Hevessy Iván művészettörténeti író, esztéta, a Nyugat munkatársa, a magyar filmművészeti irodalom egyik legjelentősebb képviselője; Joó Tibor filozófiai és történetbölcséleti író; Kádár Endre regény- és drámaíró, a *Balalajka* és az *Önbüntetés* című ismert művek szerzője; az emlékiratíró Károlyi Mihály; Kemény Gábor, a radikális szemléletű kritikus és pedagógiai író; Kelemen Lajos, a kiváló erdélyi történetíró; Kernách Ilona novellista és drámaíró, a Nyugat munkatársa; Kertész Manó nyelvész, a finn-ugor mondattani és nyelvjárási tanulmányok szerzője; Kürti Pál, a nagyműveltségű literátor és nagyfelkészültségű színikritikus, a Nyugat munkatársa; Papp Mariska, a hét köréhez tartozó novellista, akiről Kiss József nagy megbecsüléssel írt lapjában; Schwarz Elemér egyetemi tanár, néprajzi és nyelvészeti író; Timár Kálmán irodalomtörténész, a magyar kódexirodalom jelentős kutatója.

Vargha Kálmán

6.

A korábban megjelent, valamint a fenti hasábocon olvasható kritikák megállapításait

SÖTÉR ISTVÁN: TISZTULÓ TÜKRÖK

A magyar irodalom a két háború között (esszék, tanulmányok). Bp. 1966. Gondolat K. 516 l.

„Ha visszatekintünk a XX. század irodalmának máig eltelt évtizedeire, elgondolkozhatunk azon, hogy hazánkban, vagy akár az egész művelt világon miféle szerepet tölt be újabban az »írott szó«, — s miféle szerepet tölthet be még a jövőben! Segített-e az irodalom az embernek, s az ember rászorult-e erre a segítségre, igényelte-e azt?» — olvashatjuk, a kötetnek címet adó bevezető esszé a *Tisztuló tükrök* első soraiban, abban az esszében, amely Sötér István háromévtizedes munkássága ars poetica-szerű összegezésének tűnik. Az ars poeticák, miközben egy életmű lényeges vonásait kiemelik, természetesen egyszerűsítettek is, az árnyalatokat, a rejtett és váltakozó hangsúlyokat, a szenvedélyeket és a megtett út kitérőit némiképp elhomályosítják, hiszen egy ars poetica sohasem úgy

összegezve megismételhetjük, hogy a *Magyar Irodalmi Lexikon* szerencsés időben készült, amikor már lehetőség volt arra, hogy különböző torzítások nélkül megvalósulhasson egy minden tekintetben korszerű és haladó szemléletű lexikon igénye. A lexikon szerkesztői és munkatársai gárdája általában élt is ezzel a lehetőséggel, ha az élő írók bemutatását zavarta is némely esetben a subjektívizmus, illetve zavarták egy már túlhaladott időszak irodalompolitikájának protokoll szempontjai. A lexikon tudományos értéke a magyar irodalomtörténetírás jelenlegi színvonalát reprezentálja. A *Magyar Irodalmi Lexikon* arányaiiban főlébe nőtt minden korábbi hazai vállalkozásnak, de nemzetközi viszonylatban is jelentős méretű teljesítmény. Mindemellett bizonyos ellentmondás mutatkozik a szerkesztési elvek megvalósításában a lexikon, első valamint második-harmadik kötete, azonkívül a hosszabb és a rövidebb szakkikkek között. Az első kötet címlistájában sok az indokolatlan hiány, a második és harmadik kötetben viszont a kritikátlanúságra való hajlam mutatkozik a jelentéktelen írók nagyszámú szerepeltetésében és a róluk szóló cikkek túlméretezett terjedelmében. A nagyobb cikkek tudományos színvonala általában elfogadható, a hosszabb cikkek között számos kimagasló értékű munka is van, a lexikon „aprómunkájában” a rövidebb cikkek százainak megfogalmazásában és az adatok közlésében azonban már nem érvényesült olyan fokú gondosság, mint a terjedelmesebb szakkikkek esetében. Nem volt kielégítő a lexikon lektorálása, mind a három kötetben sok félrevezető, téves adat található, amelyek sajnos az egész lexikon hitelét rontják.

toppan élénk, mint Pallas Athéné Zeus fejből kész fegyverzetben és önérvényűen, hanem egy folyamat eredményeként, amely maga is követelődzön sürgeti a további műveket. Ez az esszé-kötet, amely anyagát a XX. századi magyar irodalomból meríti, csaknem tíz évvel korábban mejelent párjához, a *Világtájak*-hoz hasonlóan, már szerkezetével is jelzi, hogy a szerző mindenféle leegyszerűsítés megfontolt ellenfele. A tanulmányok nem megírásuk időrendjét követve sorjázunk a kötetben, hanem témakörök szerint csoportosítva, és a magyar irodalom fejlődésének kronológiáját követve. Így a Nyugatról szóló fejezetben például a két Ady-jegyzetet egy Móricz pályavázlat követi, majd öt írás Babitsról. A Babits-cikkek elrendezése nagyon tanulságos, az első 1939-ből, a második 1961-ből, a harmadik és